

затучення дітей з неблагополучних родин до шкільної освіти, шляхом соціального супроводження, контролю, безпосередньої роботи з батьками;

– збільшити привабливість професії «вчитель початкової школи», для розширення ємності шкіл і підвищення авторитету вчителів серед дітей з метою збільшення зацікавленості дітей у навчанні в школі. Це можна здійснити шляхом розробки державної мотиваційної програми для випускників педучилищ (надання житла за місцем роботи, пільгове кредитування, збільшення заробітної плати);

– збільшити фінансування шкільної освіти. Це дозволить: підвищити якість освіти в школах, його доступність, зменшити фінансові витрати батьків на школу, у такий спосіб більшість дітей з неблагополучних і бідних родин будуть мати можливість одержати освіту;

– провести коло заходів щодо зменшення кількості неблагополучних родин у регіоні шляхом зниження рівня злочинності й контролю за дітьми, які проживають у цих родинах;

– забезпечити рівний доступ населення до вищої освіти (шляхом подальшого вдосконалення системи тестування школярів і приведення тестів у відповідність із навчальною програмою шкіл), підвищити якість вищої освіти, збалансувати структуру підготовки за необхідними ринку праці професіями;

– внести зміни в методику розрахунку показника рівня освіти в регіоні, з метою об-

ліку осіб, що одержують середню фахову освіту в ПТУ;

– урахувати у методиці розрахунку рівня освіченості населення регіону показники, що характеризують рівень працевлаштування випускників вузів за фахом, відповідність якості й рівня знань навичок випускників потребам роботодавців, охоплення населення позакласними установами (кружками, секціями, музичними й художніми школами), якість шкільної освіти;

– переглянути та обрати методи нормування інтегральних показників, що найбільш підходять для визначення індексу людського розвитку.

Отже, проведений аналіз освіченості населення Донецької області в рамках виміру людського розвитку, допоміг визначити найбільш проблемні місця в цій сфері та знайти деякі шляхи покращення існуючої ситуації. Це підкреслює, що проведення розрахунків індексу людського розвитку, не тільки у рамках освітнього потенціалу, а й і інших компонентів, є одним з найефективніших механізмів виявлення проблем та резервів підвищення якості регіонального управління.

In the article there is the basis line of education as an index and factor of human development. The method of measuring of level of development of education is analysed in a region as component index human development. The complex of reasons which stipulate low positions of the Donetsk region after educational indexes is certain. Directions of development of educational potential of the Donetsk region are offered.

Білик О.М.

ОЦІНКА ПРЯМИХ ВТРАТ УКРАЇНИ ВІД ЕМІГРАЦІЇ ЗА РІВНЕМ ОСВІТИ МІГРАНТІВ

У статті розглянуто методологію визначення економічних втрат від еміграції населення за величиною витрачених державних коштів на навчання осіб, що емігрували та досліджено прямі втрати України проінвестованих в освіту цих мігрантів коштів.

Ключові слова: людський капітал, трудова міграція.

І. Вступ. Науково-технічний прогрес і збільшення його ролі в економічному зростанні спричинив зміну ставлення до ролі людини у суспільно-виробничому процесі та значення використання продуктивних рис працівника для економіки країни. Людина, безперечно, найвища цінність суспільства. Проте, першочергове значення для всього руху суспільного відтворення має не просто

людина, а людина, що має накопичені знання, вміння, навички, досвід тощо. У сучасних умовах саме неречові елементи багатства (рівень освіти, наукові досягнення) визначають рівень розвитку країни тепер і її перспективи на майбутнє.

Сучасний соціально-економічний розвиток держав, в тому числі і України, відбувається під впливом глобалізаційних процесів. Одним з визначальних нині глобальних процесів є інтелектуальний перерозподіл світу, що означає змагання між країнами за володіння останнім поки що не розподіленим світовим ресурсом – людським інтелектом, а саме за володіння носіями сучасних знань і творцями новітньої техніки, технології, культури. Розвиток глобалізаційних процесів супроводжується процесами, що тісно пов'язані з міжнародною міграцією населення. Міграційні процеси суттєво впливають на формування, збереження чи збагачення людського капіталу будь-якої країни, тому вкрай важливим у сучасних умовах постає питання дослідження впливу міждержавної міграції на найважливіші характеристики національного людського капіталу. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що у переважній більшості наукових досліджень міграційні процеси розглядаються у контексті їх впливу на окремі демографічні показники. Проте у сучасних умовах постає необхідність дослідження економічних наслідків міграційних процесів для економік країн-донорів та країн-реципієнтів.

II. Постановка завдання даної роботи полягає у дослідженні прямих економічних втрат України проінвестованих коштів в освіту осіб, що емігрували.

III. Результати. Звичайно, точно оцінити сукупний людський капітал та вплив на нього міграційних процесів вкрай важко. Економічні збитки для країни, що нанесені еміграцією її вчених та спеціалістів, можуть бути визначені лише приблизно. На макроекономічному рівні ми пропонуємо визначати прямі економічні втрати від еміграції населення за величиною витрачених державних коштів на навчання осіб, що емігрували.

Величину збитків, які несе Україна від втрати „вирослого” за державний рахунок

людського капіталу, ми визначаємо як суму проінвестованих державою коштів в навчання людей, що виїхали за межі України і не повернулись (формула 2). Зазначені збитки розглядаються нами залежно від рівня освіти мігрантів.

Втрати України проінвестованих в освіту кожного емігранта коштів визначаються за формулою 1:

$$L = \sum_{i=1}^m (M_i \cdot Q_i \cdot P_i \cdot t_i), \quad (1)$$

L – обсяг витрат на навчання однієї особи, що виїхала за межі України і не повернулася. Вимірюється у фактичних цінах звітного року;

M_i – сальдо міграції населення України з i -тим рівнем освіти у звітному році;

Q_i – величина річних витрат на навчання однієї особи у звітному році за i -тим рівнем освіти (у фактичних цінах звітного року);

P_i – кількість років навчання для здобуття i -го освітнього рівня;

t_i – частка осіб, що навчаються за рахунків Держбюджету України за i -тим рівнем освіти;

i – рівень освіти ($i = 1, \dots, m$);

m – кількість опанованих освітніх програм для досягнення i -того освітнього рівня ($m = 1, \dots, 5$).

Загальний обсяг витрат України на навчання осіб, що виїхали, можна визначити за формулою 2:

$$\begin{aligned} L_{\text{заг}} = & (M_n \cdot Q_n \cdot P_n \cdot t_n) + (M_c \cdot Q_c \cdot P_c \cdot t_c) + \dots + \\ & (M_v \cdot Q_v \cdot P_v \cdot t_v + M_v \cdot Q_v \cdot P_v \cdot t_v) + (2) \\ & + (M_k \cdot Q_k \cdot P_k \cdot t_k + M_k \cdot Q_k \cdot P_k \cdot t_k + \\ & M_k \cdot Q_k \cdot P_k \cdot t_k) + \\ & + (M_d \cdot Q_d \cdot P_d \cdot t_d + M_d \cdot Q_d \cdot P_d \cdot t_d + \\ & M_d \cdot Q_d \cdot P_d \cdot t_d + M_d \cdot Q_d \cdot P_d \cdot t_d), \end{aligned}$$

де $L_{\text{заг}}$ – загальний обсяг витрат на навчання осіб, що виїхали за межі України і не повернулись. Вимірюється у фактичних цінах звітного року;

n – позначає показники, що відповідають початковому рівню освіти;

c – позначає показники, що відповідають рівню середньої освіти;

v – позначає показники, що відповідають рівню вищої освіти;

k – позначає показники, що відповідають

післядипломній освіті, зокрема, аспірантурі (здобуття наукового ступеня кандидата наук);

δ – позначає показники, що відповідають післядипломній освіті, зокрема, докторантурі (здобуття наукового ступеня доктора наук).

Формула 1 та 2 демонструє авторський підхід до вимірювання втрачених державою коштів на освіту мігрантів, що не повернулись. У вищенаведених формулах (1 та 2) враховано багаторівневість освітньої системи в Україні.

Як видно із формул (1 та 2) ми у нашому дослідженні врахували „навчальний шлях”, що проходить людина для досягнення певного освітнього рівня. Так, для здобуття вищої освіти, людина повинна отримати середню освіту, відповідно, втрати від еміграції осіб з вищою освітою складаються із витрат на здобуття середньої і вищої освіти. Від виїзду осіб, що мають науковий ступінь кандидата наук, держава втрачає кошти, витрачені на отримання ними середньої, вищої освіти та на навчання в аспірантурі. При виїзді із країни доктора наук, ці втрати зростають на величину вартості навчання в докторантурі.

Зважаючи на те, що одним з основних принципів освіти в Україні проголошено доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою, лівова частка освітніх послуг в Україні надається населенню за державні кошти. Тобто, виходячи з того, що освітні послуги в Україні надаються населенню не лише за державні кошти, ми у нашому дослідженні вводимо у розрахунки економічних втрат від

міграції величину ti , яка відображає частку населення, що навчається за програмою відповідного освітнього рівня за рахунок держави.

Зокрема, послугами дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів молодь користується за рахунок держави. Так, наприклад, на початок 2006/07 навчального року у приватних загальноосвітніх навчальних закладах за власні кошти навчалося лише 24,3 тис. учнів, що становить 0,4% від загальної чисельності учнів шкіл [1, с.438].

Переважає більшість аспірантів та докторантів навчаються за державні кошти (табл.1). У 2006 р. 83,3% аспірантів та 94,2% докторантів здійснювали свою підготовку за рахунок державного бюджету [2, с.9, 14]. Проте, з кожним роком збільшується частка абітурієнтів, зарахованих до ВНЗ для навчання на платній основі. Так, якщо у 1995/96 навчальному році для навчання за рахунок фізичних та юридичних осіб було прийнято 18% студентів, то у 2006/07 – 62 % [1, с.446].

Для проведення розрахунків необхідно визначити показники, що характеризують середню кількість років навчання за освітніми рівнями. Відповідно до існуючої системи освітніх рівнів в Україні, термін навчання в початковій школі складає 4 роки, в аспірантурі – 3 роки, в докторантурі – 3 роки. Для здобуття базової середньої освіти необхідно 9 років, а для здобуття повної середньої освіти – 11 років. Виходячи з того, що статистичний облік мігрантів, що ведеться в Україні, не відображає рівень здобутої середньої освіти (базова чи повна) мігрантів, доцільно виз-

Таблиця 1

Динаміка прийнятих на навчання до ВНЗ, аспірантури та докторантури за рахунок державного бюджету України у 2001-2006 рр.

Рік	Прийнято до ВНЗ			Прийнято до аспірантури			Прийнято до докторантури		
	Всього, тис. осіб	у т.ч. на навчання за рахунок державного бюджету України		Всього, тис. осіб	у т.ч. на навчання за рахунок державного бюджету України		Всього, тис. осіб	у т.ч. на навчання за рахунок державного бюджету України	
		тис. осіб	%		тис. осіб	%		тис. осіб	%
2001	588,3	212,1	36,1	8,027	7,147	89,0	0,393	0,366	93,1
2002	612,3	221,5	36,2	8,463	7,552	89,2	0,428	0,398	93,0
2003	635,0	228,6	36,0	9,022	7,924	87,8	0,437	0,411	94,1
2004	657,5	237,4	36,1	9,225	8,075	87,5	0,469	0,444	94,7
2005	672,3	242,0	36,0	9,711	8,257	85,0	0,461	0,431	93,5
2006	658,9	235,0	35,7	10,201	8,500	83,3	0,502	0,473	94,2

Джерело: Дані Держкомстату України

начити середню кількість років навчання у середній школі серед молоді України. За нашими підрахунками за останні 10 років (1997-2006 рр.) середній показник кількості років навчання в загальноосвітніх навчальних закладах в Україні склав 10,9 років. Середній показник кількості років навчання у ВНЗ в Україні за цей період склав 4,6 років.

Зростаюче значення інтелектуальної праці для розвитку країни обумовило важливість впливу на національний людський капітал міграції населення, що має вищу освіту і, особливо, осіб, які мають ступінь кандидата та доктора наук. Втрата таких людей негативно позначається на якісних характеристиках сукупного людського капіталу й підриває інтелектуальний потенціал нації. Багато держав світу заохочують інтелектуальну імміграцію (перетягування інтелектуальних ресурсів у свою країну), тому що вона активно сприяє соціально-економічному розвитку. Звичайно, кожна країна, яка ставить інтелектуальну працю на високий рівень її суспільної значущості, прагне залучити якомога більше професійних і талановитих кадрів.

За розрахунками науково-дослідних організацій ООН, із виїздом одного спеціаліста країна втрачає в середньому близько 300 тис. доларів [3, с. 77]. Невтішним для економіки України та стану її сукупного людського капіталу залишається той факт, що вже протягом багатьох років спостерігається активна інтелектуальна еміграція. Зокрема, в 2003 р. сальдо міграції осіб з вищою освітою становило: -13382 осіб; зі ступенем кандидата наук: -33 особи; з ступенем доктора наук: -7 осіб [4, с. 149]. В 2004 р. міграційне скорочення чисельності осіб зі ступенем кандидата наук склало -7 осіб, ступенем доктора наук - 3 особи [4, с. 153-154].

В 2003 р. з України виїхало 990 (в 2004 р. - 637) дітей, які мали початкову освіту, та 22094 (в 2004 р. - 15289) молоді особи, що мали повну та базову загальну середню освіту. Для сукупного людського капіталу України це означає, що зазнав втрат майбутній людський капітал нації та згаяно ресурси, затрачені на його формування. Проте існує певна частка вірогідності, що ця молодь, отримавши початкову та загальну освіту в Україні, продов-

жить навчання у країні в їзду і, можливо, за сприятливих умов повернеться на батьківщину. У такому разі характеристики національного людського капіталу України набудуть позитивних зрушень. Але слід констатувати, що досі в Україні сальдо міграції зазначеної категорії (особи, що мають початкову, повну та базову загальну середню освіту) має від'ємне значення. Зокрема, в 2003 р. воно становило -5765 осіб, а в 2004 р. - -354 особи [4, с. 148-149; 5, с. 153-154].

Відповідно до вищезапропонованої нами методології економічні втрати від еміграції оцінено через розрахунок обсягів державних витрат на освіту людей, які виїхали за межі України і не повернулись (табл. 2).

Найбільші прямі втрати лише проінвестованих в освіту емігрантів коштів несе Україна від еміграції населення з науковим ступенем, особливо докторів наук. Так, в 2003 р., за нашими підрахунками, проведеними за вищезапропонованою методикою, із виїздом за кордон одного доктора наук Україна втрачала 50,1 тис. грн., а одного кандидата наук - 30,23 тис. грн. В 2004 р. ці цифри дещо вищі: 53,37 тис. грн. втрачено від еміграції одного доктора наук і 33,15 тис. грн. - від виїзду одного кандидата наук. Збільшення втрат проінвестованих в освіту зазначених груп мігрантів коштів, пов'язано із збільшенням витрат на освіту в 2004 р. порівняно з 2003 р. (в розрахунку на одну особу, що навчається). Всі розрахунки проведено у фактичних цінах у звітному році.

Найменші економічні втрати, зважаючи на величину витрачених на освіту коштів, несе Україна від еміграції осіб, що мають початкову освіту. В 2003 р. економічні втрати від виїзду за кордон однієї такої особи становили 3,11 тис. грн., а в 2004 р. - 3,92 тис. грн.

Проте, враховуючи показники обсягу сальдо міграції, найбільші економічні втрати Україна понесла від виїзду за кордон осіб з вищою освітою. В 2003 р. з України виїхало і не повернулось 13382 осіб, що мали вищу освіту. Економічні втрати склали 155,5 млн. грн., що були проінвестовані державою в навчання зазначеної групи мігрантів за цінами у звітному році. В 2004 р. показники сальдо

Таблиця 2

Прямі втрати України від еміграції за рівнем освіти мігрантів у 2003-2004 рр.

Освітній рівень	Видатки Державного бюджету України на освіту, тис. грн.	Чисельність осіб, що навчаються за програмою відповідного освітнього рівня, тис. осіб	Сумарні витрати на 1 особу, що навчається, грн. на рік	Рівень освіти та науковий ступінь мігрантів	Сальдо міграції*, осіб	Втрати проінвесто- ваних в освіту мігрантів державних коштів, тис. грн
1	2	3	4	5	6	7
2003 рік						
Післядипломна освіта	199 638,214	28,326	7047,88	доктор наук	-7	-257,97
				кандидат наук	-33	-997,53
Вища освіта	4 627 888,422	2437	1899,01	вища	-13382	-155 524,25
Середня освіта	5 460 365,212	7021	777,72	повна	-5765	-48 870,70
				початкова	-273	-849,27
				не мали початкової	-9	...
Всього					-19469	-206 592,47
2004 рік						
Післядипломна освіта	210 627,440	29,683	7095,89	доктор наук	-3	-160,11
				кандидат наук	-7	-232,03
Вища освіта	5 815 971,075	2575	2258,63	вища	-4508	-64 978,69
Середня освіта	5 815 971,075	6728	979,25	повна	-349	-3 725,15
				початкова	-5	-19,58
				не мали початкової	-973	...
Всього					-5845	-69 115,57

* Сальдо міграції населення у віці 16 років і старшому.

Джерело: Авторські розрахунки на основі даних Держкомстату України.

міграції населення в Україні зменшились, зокрема, і осіб з вищою освітою. Так, в 2004 р. воно склало -4508 осіб, що принесло збитків на суму майже 65 млн. грн.

Загальні втрати проінвестованих коштів в освіту осіб, що виїхали за межі України і не повернулись, в 2003 р. склали 206,6 млн. грн., що становить 0,08% від ВВП України. В 2004 р. ці збитки, за рахунок зниження показників вибуття населення з України, скоротились майже в 3 рази і склали 69,1 млн. грн. (0,02% від ВВП).

На жаль, відсутність повної і достовірної інформації про обсяги та структуру міграційних переміщень робить неможливим проведення розрахунків економічних втрат від еміграції за наступні після 2004 роки. Тривалий час основним джерелом інформації про міграційні процеси були талони статистичного обліку до листків прибуття та вибуття. У цих талонах, поміж інших відомостей статистичного та нестатистичного характеру, фіксувалися дані про рівень освіти та вчений

ступінь мігранта. Проте, Постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2004 р. №985 був затверджений новий «Талон зняття з реєстрації місця проживання в Україні», який значно спрощений порівняно з попереднім. Поміж інших вилучених запитів неприпустимою видається відмова від фіксації рівня освіти мігрантів. Адже неможливо робити дослідження впливу міграційних процесів на економічні та соціальні показники без наукової оцінки впливу міграції на освітній потенціал нації. Зокрема, навіть при додатному сальдо міграції, яке зафіксоване в Україні у 2006 р. (+14245 осіб [1, с.346]), без аналізу рівня освіти прибулих і вибулих, ми не можемо стверджувати про якісно позитивний характер цього процесу. Відсутність інформації про співвідношення чисельності емігрантів та іммігрантів за рівнем освіти практично унеможливило оцінку міграційних чинників зміни рівня освіти населення країни і ускладнило проблему формування державної політики щодо регулювання міграції.

IV. Висновки. Більша частка витрат на формування інтелектуального, виробничого і духовного потенціалу суспільства здійснюється за рахунок державного бюджету України. Державне інвестування в освіту та професійну підготовку населення, які є фундаментом людського розвитку і прогресу суспільства, здійснюється для того, щоб в майбутньому сформований людський потенціал продуктивно використовувався в економіці України. Інколи, на жаль, ці витрати працюють на благо інших держав.

Економічні збитки для країни, що нанесені еміграцією її вчених та спеціалістів, можуть бути визначені лише приблизно. Проте і такі узагальнені оцінки дозволяють констатувати значне погіршення стану сукупного людського капіталу українського суспільства, викликане великими розмірами еміграції протягом багатьох років. Збитки, яких зазнає Україна від еміграції «виращеного» в Україні «врожаю людського капіталу», обертаються величезними зисками для країн-реципієнтів. За таких умов одним з головних завдань ре-

гулювання міграційних процесів в Україні має стати забезпечення зворотності зовнішніх трудових поїздок та запобігання зниженню кваліфікації високоосвічених спеціалістів унаслідок зайнятості за кордоном на низькокваліфікованих роботах.

1. Статистичний щорічник України за 2006р. / Держкомстат України, – К., 2007. – 552 с.

2. Підготовка наукових кадрів у 2006 р. Держкомстат. / Стат. бюлетень. – К., 2007. – 32 с.

3. Грішнова О.А. Людський капітал України: сучасний стан та динаміка змін // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід. наук. збірник. К.: КНЕУ, 2001. – с. 71–80.

4. Міграція населення України у 2003 році: Збірник / Держкомстат України. – К., 2004. – 157 с.

5. Міграція населення України у 2004 році / Держкомстат України. – К., 2005. – 162 с.

The article has considered the methodology of economic losses estimation from emigration upon the size of the used up state money on education of those people, who have emigration, and assessment of Ukraine direct losses invested in the emigrants education.

Кондрацька О. В.

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У статті досліджено сучасні тенденції розвитку ринку праці України та визначено головні проблеми його становлення.

Ключові слова: ринок праці, попит та пропозиція робочої сили, рух робочої сили, державна політика.

I. Вступ. Стабільний розвиток ринку праці є запорукою забезпечення сталого людського розвитку. В умовах становлення вітчизняного ринку праці великого значення набувають дослідження притаманних йому основних тенденцій, які дають змогу прогнозувати майбутню ситуацію та являються підґрунтям для розробки та впровадження заходів щодо регулювання ситуації на ринку праці [1]. Проблемам формування ринків праці присвячено чимало теоретичних доробок таких вітчизняних вчених як І. Бондар, П. Василен-

ко, В. Герасимчук, Т. Заяць, А. Колот, Е. Лібанова, В. Петюх, І. Петрова та інші. Разом з тим, залишаються дискусійними та малодослідженими питання збалансованості попиту та пропозиції, а також потребують відстеження та аналізу сучасні зміни на ринку праці.

II. Постановка завдання. Метою статті є узагальнення результатів аналізу ринку праці в Україні, визначення основних тенденцій та окреслення напрямів розвитку державної політики зайнятості.

III. Результати дослідження. Розвиток ринку праці України протягом останніх років характеризується новими тенденціями, які торкаються безробіття, динаміки руху робочої сили, співвідношення попиту та пропозиції. Проведення комплексного статистичного аналізу виявило, що протягом 2003–2006 років на ринку праці України спостерігалось